

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA ADOLATLI BOSHQARUV VA DAVLAT IQTISODIYOTI MASALALARI

Hikmatova Komila Fayzullo qizi

Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti

Iqtisodiyot yo'nalishi 3-bosqich talabasi

komilahikmatova206@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22655121>

Qabul qilindi: 1-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 7-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 8-sentabr 2026-yil

Kalit so'zlar:

Adolatli boshqaruv, podshohi odil, davlat iqtisodiyoti, "Mahbub-ul qulub", ijtimoiy adolat.

DOLZARBLIGI

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlash va xalq farovonligini oshirishga qaratilgan islohotlar izchil davom ettirilmoqda. Shu nuqtai nazardan milliy mumtoz merosimizda, xususan, Alisher Navoiy ijodida aks etgan adolatli boshqaruv va davlat iqtisodiyotiga oid g'oyalarni ilmiy jihatdan qayta o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Navoiy yashagan XV asr Movarounnahr va Xurosonning ijtimoiy-siyosiy hayoti hokimiyat va xalq, boylik va adolat munosabatlari masalasida keskin ziddiyatlarga boy bo'lgan davr edi. Shoirning bu masalalarga bag'ishlangan asarlari nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-falsafiy va hatto amaliy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, ularni zamonaviy davlat boshqaruvi nazariyasi kontekstida tahlil qilish mavzuning dolzarbligini belgilaydi[1]. Shuningdek, milliy g'oya va ma'naviyatni yuksaltirish, yoshlarda vatanparvarlik va adolat tuyg'usini shakllantirish borasidagi davlat siyosati ham ushbu tadqiqotning amaliy zaruratini kuchaytiradi.

TADQIQOT USULI

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi: matnshunoslik tahlili usuli - Navoiyning "Hayrat ul-abror" va "Mahbub ul-qulub" asarlaridagi tegishli boblar va bayt hamda hikoyatlar bevosita manba sifatida o'rganildi; tarixiy-qiyosiy metod - shoir g'oyalari yaratilgan davrning ijtimoiy-siyosiy sharoiti bilan bog'liq holda tahlil qilindi; tizimli yondashuv - asarlardagi boshqaruv, adolat va iqtisodiyotga oid qarashlar yaxlit kontseptual tizim sifatida ko'rib chiqildi; shuningdek qiyosiy-tipologik metod yordamida Navoiy g'oyalari zamonaviy davlat boshqaruvi tamoyillari bilan qiyoslandi.

NATIJA VA TAHLIL

"Xamsa"ning birinchi dostoni bo'lgan "Hayrat ul-abror"da Navoiy bir qancha bo'limlarni bevosita podshohlik mavzusiga bag'ishlagan. Shoir adolatni davlat mavjudligining tayanchi sifatida talqin qiladi: adolatli hukmdor mamlakat obodonligining, zolim hukmdor esa uning vayronaligining bosh sababchisi ekanligini uqtiradi. Navoiy "podshohi odil" obrazini xalqni boqadigan va himoya qiladigan cho'ponga qiyoslab, hokimiyatning mohiyati shaxsiy hukmronlikda emas, balki xalq oldidagi mas'uliyatda ekanligini uqtiradi. Zulmkor hukmdorlarga qaratilgan hikoyatlarda esa noinsof soliq undirish, xalqni talon-taroj qilish oqibatida mamlakatning izdan chiqishi ochiq ko'rsatib beriladi[2].

Navoiyning nasriy-axloqiy asari "Mahbub ul-qulub" davlat iqtisodiyoti masalalarini eng tizimli tarzda yoritgan asaridir. Asarning birinchi qismi jamiyatning turli toifalari - podshohlar,

vazirlar, amaldorlar, dehqonlar, savdogarlar va hunarmandlarga bag'ishlangan bo'lib, har bir toifaning iqtisodiy hayotdagi o'rni va mas'uliyati alohida ko'rib chiqiladi. Dehqonchilik masalasida Navoiy dehqonni mamlakat boyligining asosiy manbai deb biladi va ularga nisbatan haddan tashqari og'ir soliq solishni qattiq qoralaydi, bunday siyosatning oqibatida yer egalari qashshoqlashib, davlat xazinasini ham zaiflashishini ta'kidlaydi. Savdo-sotiq sohasida u insof va halollikni birinchi o'ringa qo'yib, firibgarlik, noto'g'ri o'lchov va olib-sotarlikni keskin tanqid qiladi. Shuningdek, amaldorlar va vazirlarning pora olishi, mansabni suiiste'mol qilishi kabi illatlar ham asarda alohida tanqid ostiga olinadi, bu esa Navoiyning davlat boshqaruvidagi shaffoflik va mas'uliyatga bo'lgan qarashlarini aks ettiradi[3].

Navoiy asarlarida ideal hukmdor obrazi bir necha asosiy fazilatlar orqali shakllantiriladi: adolatparvarlik, xalqparvarlik, ilm-fanga hurmat va shaxsiy manfaatdan yuqori turish. Navoiyning fikricha, hukmdorning haqiqiy boyligi va qudrati uning xazinasidagi oltin-kumushda emas, balki xalqining farovonligi va mamlakatning obodligida namoyon bo'ladi. Bu g'oya zamonaviy davlat boshqaruvi nazariyasidagi "xalq farovonligi - davlat faoliyatining bosh maqsad" tamoyili bilan bevosita uyg'unlik kasb etadi. Navoiy, shuningdek, hukmdor atrofidagi maslahatchi va vazirlarning halolligi davlat barqarorligining muhim sharti ekanligini alohida ta'kidlaydi. Alisher Navoiyning nazariy qarashlari uning shaxsiy amaliy faoliyatida ham o'z aksini topgan. Husayn Boyqaro saroyida devon boshlig'i va keyinchalik vazir lavozimida faoliyat yuritgan davrida u ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega loyihalarni amalga oshirgan: madrasalar, xonaqohlar, kasalxonalar, ko'priklar va suv inshootlari qurdirgan, bu bilan davlat mablag'larining xalq manfaati yo'lida sarflanishi namunasini ko'rsatgan. Bu holat shoirning nazariy qarashlari sof mavhum falsafa emas, balki amaliyotga tatbiq etilgan dastur sifatida namoyish etadi[4].

XULOSA

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, Alisher Navoiy asarlarida ilgari surilgan adolatli boshqaruv va davlat iqtisodiyotiga oid g'oyalar yaxlit va izchil kontseptual tizimni tashkil etadi. Adolatli soliq siyosati, mehnatkash tabaqalarni himoya qilish, amaldorlar faoliyatida shaffoflik va halollik, xalq farovonligini davlat faoliyatining bosh maqsadi deb bilish kabi tamoyillar bugungi kun davlat boshqaruvi va ijtimoiy-iqtisodiy siyosat nazariyasi bilan to'g'ri keladi. Shu sababli Navoiy merosini zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy fanlar nuqtai nazaridan qayta o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki davlat boshqaruvi, iqtisodiyot va yuridik fanlar uchun ham amaliy ahamiyat kasb etadi. Kelgusi tadqiqotlarda Navoiyning boshqa asarlaridagi ("Saddi Iskandariy", "Sab'ai sayyor") tegishli g'oyalarni ham chuqur o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami: 20 jildlik. - Toshkent: Fan, 1987-2004.
2. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1989.
3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983.
4. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. - Toshkent: Fan, 1961.